

Research Paper

Meta-analysis Social and Cultural Empowerment of Women in Iran in the

Mahsa Tizchang*: PH. D, Sociology of Iran' Social Issues, women's social issues department, ACECR (Al-zahra university), Tehran, Iran.

Zahra Naghizadeh: Assistant professor, women's social issues department, ACECR (Al-zahra university), Tehran, Iran.

Haydeh Mahdavi: Master of Sociology, women's social issues department, ACECR (Al-zahra university), Tehran, Iran.

Reihaneh Shahvali: PH. D, Sociology of Iran' Social Issues, women's social issues department, ACECR (Al-zahra university), Tehran, Iran.

Received: 2024/09/16 PP 69-88 Accepted: 2024/11/02

Abstract

Empowering women is one of the most important challenges facing societies (developed and developing). Because empowering women is the introduction and background of any sustainable development in the contemporary world and sustainable development is inevitable in improving the social, cultural, political and economic status of women. In our country, women's empowerment is among macro and executive policies that researchers and planners pay attention to. Following this, in the last few decades, numerous studies in different fields have tried to evaluate and investigate the issue of women's empowerment in the society. The aim of the current research is to meta-analyze the studies conducted in the field of women's Social and cultural empowerment to provide a comprehensive picture of the findings and characteristics of the obtained studies. Qualitative meta-analysis method provides the possibility of evaluating and reviewing studies in two parts, formal and structural characteristics as well as content findings. A total of ۱۰۶ reviewed studies included various articles and theses that shared the two keywords of Social and cultural empowerment and women. A range of virtual databases such as Normagz and humanities database to the libraries of prestigious universities of the country have been the source of data collection. The results show that since the mid-1990s, we have been faced with a considerable number of studies in this field. The methods used are mostly quantitative and based on large-scale questionnaires. The results of the descriptive findings show that results of descriptive findings show that studies in five main areas; Social capital, communication technology, tourism, women under damage and development and citizenship have been investigated.

Keywords: Women, Empowerment, Social, Cultural, Agency

Citation: Tizchang, M., Naghizadeh, Z., Mahdavi, H., Shahvali, R., (2024) meta-analysis Social and Cultural Empowerment of Women in Iran in the Past Two Decades. *Journal of Society and Politics*, Vol 2, No 7, Shiraz, PP 69-88.

* **Corresponding author:** Mahsa Tizchang **Email:** mahsa.tizchang@yahoo.com **Tell:** 09183563978

* Corresponding author: Mahsa Tizchang
Address: ACECR (Al-zahra university), Tehran, Iran.
Tell: 09183563978
Email: mahsa.tizchang@yahoo.com

Extended Abstract

Introduction

Empowering women is one of the most important challenges facing societies (developed and developing). Because empowering women is the introduction and background of any sustainable development in the contemporary world and sustainable development is inevitable in improving the social, cultural, political and economic status of women. In our country, women's empowerment is among macro and executive policies that researchers and planners pay attention to. Following this, in the last few decades, numerous studies in different fields have tried to evaluate and investigate the issue of women's empowerment in the society. In the simplest perspective, empowerment is a process through which individuals, groups, and communities become aware of their current life situation and engage in appropriate, conscious, and organized planning to change these conditions to desirable ones. This capability has both tangible and intangible aspects, as the capability of women is a social phenomenon and social phenomena are not single-causal. The empowerment of women depends on multiple internal and external factors. The participation of women in the sphere of development (social, cultural, and economic) is an inevitable necessity that will bring about growth and development for both women and society. The needs of women and men are different due to their role differences, and it is expected that this difference in the strategic needs of the two genders be taken into account in policies. Therefore, the study questions of the present research can be summarized as follows:

The most important visual and structural characteristics of studies in the field of social and cultural empowerment of women in Iran are which?

The most important recurring and influential indicators in the field of social and cultural empowerment of women are which ones?

The most important operational findings of these studies can be formulated and aggregated in what manner?

Methodology

The aim of the current research is to meta-analyze the studies conducted in the field of

women's Social and cultural empowerment to provide a comprehensive picture of the findings and characteristics of the obtained studies. Qualitative meta-analysis method provides the possibility of evaluating and reviewing studies in two parts, formal and structural characteristics as well as content findings. A total of ۱۰۶ reviewed studies included various articles and theses that shared the two keywords of Social and cultural empowerment and women. A range of virtual databases such as Normagz and humanities database to the libraries of prestigious universities of the country have been the source of data collection.

Results and discussion

What emerges from the analysis of articles is the absence of a comprehensive program that encompasses the needs of women in the empowerment policies. It appears that addressing the challenges in this field and empowering women can significantly contribute to improving the social and cultural conditions of the country. The examination of indicators of women's status in Iran demonstrates that despite all the progress made, especially in the areas of social, cultural, health, and education, the manifestation of these changes at tangible and operational levels, and in other words, in the path of the country's development, has not been as significant as it should be. The visual and structural components examined in this study included: the year of publication of the studies, the academic field of the researchers, the province under study, the method used, the data analysis technique, the dimensions under study, the urban/rural classification of the study population, and the type of study in the investigated studies, which were examined in detail.

Conclusion

The results show that since the mid-1990s, we have been faced with a considerable number of studies in this field. The methods used are mostly quantitative and based on large-scale questionnaires. The results of the descriptive findings show that results of descriptive findings show that studies in five main areas; Social capital, communication technology,

tourism, women under damage and development and citizenship have been One of the focal groups of women examined in the reviewed articles is women who are vulnerable or exposed to harm and hold a considerable position Furthermore, empowering components such as informational empowermentnd also, subsets of social-cultural empowerment such as access to social and cultural resources and their relationship with increased agency and effective role of women in the family and relationships with others such as spouse and children are among the latest areas of study in the country.

References

1. Fathi Vajargah, Kourosh (2002). Citizenship Education Curriculum: A Hidden Priority for the Education System in Iran. *Journal of Humanities Research*, Volume 14, Issue 2. [In Persian]
2. Qodsiyan, Hossein; Malamhamed; Majid and Shahhosseini, Zahra (2015). Investigating the impact of technical and vocational training on women's empowerment. *Journal of Skill Development*. Volume 3, Issue 11. [In Persian]
3. Ganbari, Youssef and Ansari, Rahimeh (2015). Identification and formulation of social and economic factors affecting the empowerment of rural women (case study: Rostam County). *Journal of Rural Research and Planning*, Vol. 4, No. 3. [In Persian]
4. Tabrizi, Gholamreza; Salehi, Keyvan; Keshavarzafshar, Hossein; and Madani, Yaser (2021). Phenomenology of women's self-perception in the context of household headship in both private and public spheres. *Journal of Contemporary Sociological Research*, Vol. 10, No. 19. [In Persian]
5. Ketabi, Mahmoud; Yazdakhasti, Behjat and Farrokhirstabi, Zahra (2003). Empowering women for participation in development. *Journal of Women's Studies*, Issue 7. [In Persian]
6. Shadi Talab, Zhaleh; Vahabi, Masoumeh; Varmazyar, Hassan. (2005). Income poverty as only one aspect of female-headed household poverty, *Social Welfare Quarterly*. [In Persian]
7. Shakouri, Ali (2008). Supportive Policies and Empowerment of Women (Self-Sufficiency Programs of the Relief Committee for Female Heads of Household). *Journal of the Faculty of Literature and Humanities, Kharazmi University*, No. 61. [In Persian]
8. Shayani, Maliheh and Zare, Hanan (2019). A comprehensive analysis of studies on female-headed households in Iran. *Journal of Sociological Studies (formerly Social Sciences Journal)*, Vol. 26, No. 2 . [In Persian]
9. Bidhendi, Leila; Noddeh, Mohammad Eskandari; and Khani, Fazileh (2012), examines the capabilities of information and communication technology in empowering rural women .The central district of Lahijan County, Volume 15 Number 3. [In Persian]
10. Ghalehpour, Arian and Rahimian, Ashraf (2008). The relationship between economic, cultural, and educational factors with female-headed households. *Journal of Social Welfare*, Volume 11, Number 40. [In Persian]
11. Kiyai, Houri; Parsi, Hamidreza and Farhangi, Ali Akbar (2017). Analysis of the impact of written media (electronic and print) on the empowerment of working women. *Journal of Social Studies and Research in Iran*, Vol. 6, No. 4. [In Persian]
12. Cheston, S., & Kuhn, L. (2002). Empowering women through microfinance. *Draft, Opportunity International*, 64, 1-64.
13. Danish Institute of International Studies», [On line] Available on: <http://www.neuchatelinitiative.net/engl>

investigated.

- ish/FarmerEmpowermentexperienceslessonslearnedandwaysf.DOC.
14. Pereka, A. K. (1998). The role of women in rural development in Tanzania. In Second Pan Commonwealth Veterinary Conference on Animal Health and Production in Rural Areas, The Essential Role of Women at all Levels (Vol. 1, pp. 115-121).
 15. Malhotra, A., Schuler, S.R. and Boender, C. (2002) Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development. The World Bank, Washington DC.
 16. Terry, G., (2009), No climate justice without gender justice: an overview of the issues, Gender and Development, 17 (1).
 17. Emdal, E. (2016). The way out of gendered poverty? Economic empowerment of young ugandan mothers through NGO support (Doctoral dissertation).
 18. Malinga, B. (2016). Women's empowerment and gender mainstreaming in post-apartheid South Africa: an analysis of governmental policy frameworks and practices (Doctoral dissertation).
 19. Guérin, I., Gilardone, M., & Palier, J. (2014). The weight of institutions on women's capabilities: how far can microfinance help? (No. halshs-01171758).
 20. Trommlerová, S, Klasen, S, Lessmann, O. (2014) . Determinants of Empowerment in a Capability Based Poverty Approach: Evidence from The Gambia.
 21. Mayauxo, L.(2005). Gender Equality, Equality & Wommen Empowerment , Principles, Definitions & Farmework in Microfinance Handbook, CERML, Brussels.
 22. Rocha, E .(1997). A Ladder of Empowerment. Journal of Planning Education and Research. Vol. 17.

فصلنامه جامعه و سیاست

دوره ۲، شماره ۷، ۱۴۰۳

Journal Homepage: <https://sanad.iau.ir/journal/jsp>

شاپای الکترونیکی: ۱۲۳۶-۲۹۸۱

مقاله پژوهشی

فرا تحلیل توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان ایران در دو دهه اخیر

مهسا تیزچنگ^۱: دکتری مسائل اجتماعی ایران، گروه پژوهشی مسائل اجتماعی زنان، جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران.
زهرا نقی زاده: استادیار، گروه پژوهشی مسائل اجتماعی زنان، جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران.
هایده مهدوی: کارشناس ارشد جامعه‌شناسی، گروه پژوهشی مسائل اجتماعی زنان، جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران.
ریحانه شاه‌ولی: دکتری مسائل اجتماعی ایران، گروه پژوهشی مسائل اجتماعی زنان، جهاد دانشگاهی واحد الزهرا (س)، تهران، ایران.

دریافت: ۱۴۰۳/۰۶/۲۶ | صص: ۶۹-۸۸ | پذیرش: ۱۴۰۳/۰۸/۱۲

چکیده

توانمندسازی زنان یکی از مهمترین چالش‌های پیش‌رو جوامع (توسعه‌یافته و در حال توسعه) می‌باشد، زیرا توانمندسازی زنان مقدمه و پیش‌زمینه هر توسعه‌ی پایداری در دنیای معاصر می‌باشد و توسعه‌ی پایدار در تعالی موقعیت اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی زنان امری اجتناب‌ناپذیر است. در کشور ما نیز توانمندسازی زنان در زمره سیاست‌های کلان و اجرایی مورد توجه پژوهشگران و برنامه‌ریزان قرار دارد. پیرو این امر در چند دهه اخیر مطالعات متعددی در حوزه‌های مختلف سعی داشته‌اند مسئله توانمندسازی زنان در جامعه را مورد ارزیابی و بررسی قرار دهند. هدف پژوهش حاضر نیز فراتحلیل مطالعات صورت‌گرفته در حوزه توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان است تا تصویری جامع از یافته‌ها و مشخصات مطالعات به دست آمده ارائه کند. انتخاب روش فراتحلیل کیفی از این جهت است که امکان ارزیابی و مرور مطالعات را در دو بخش مشخصات صوری و ساختاری و نیز یافته‌های محتوایی فراهم می‌کند. مجموع مطالعات بررسی شده ۱۰۶ مورد شامل انواع مقالات و پایان‌نامه‌ها بوده‌اند که دو کلیدواژه توانمندسازی اجتماعی_فرهنگی و زنان را در اشتراک داشته‌اند. طیفی از پایگاه‌های داده‌ای مجازی مانند نورمگز و پایگاه علوم انسانی تا کتابخانه‌های دانشگاه‌های معتبر کشور منبع جمع‌آوری داده‌ها بوده‌اند. نتایج مطالعات ساختاری نشان می‌دهد از نیمه دهه ۹۰ شمسی بدین سو با فراوانی قابل ملاحظه‌ای از مطالعات این حوزه مواجه بوده‌ایم که با پراکندگی رشته‌ای همراه بوده است و رشته‌های حوزه علوم اجتماعی به همراه کشاورزی پیش‌تاز آنها هستند. روش‌های مورد استفاده عمدتاً کمی و مبتنی بر پرسشنامه‌های بزرگ مقیاس هستند. نتایج یافته‌های توصیفی نشان می‌دهد که مطالعات در پنج حوزه اصلی؛ سرمایه اجتماعی، فناوری ارتباطات، گردشگری، زنان تحت آسیب و توسعه و شهروندی، مورد بررسی قرار گرفته‌اند.

واژه‌های کلیدی: زنان، توانمندسازی، اجتماعی، فرهنگی، عاملیت

استناد: تیزچنگ، مهسا. نقی‌زاده، زهرا. مهدوی، هایده. شاه‌ولی، ریحانه. (۱۴۰۳). فراتحلیل توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان ایران در دو دهه

اخیر. فصلنامه جامعه و سیاست، سال ۲، شماره ۷، شیراز، صص ۶۹-۸۸.

^۱. نویسنده مسئول: مهسا تیزچنگ، پست الکترونیکی: Mahsa.tizchang@yahoo.com، تلفن: ۰۹۱۸۳۵۶۳۹۷۸

مقدمه

توانمندسازی زنان یکی از مهمترین چالش‌های پیش‌رو جوامع (توسعه‌یافته و درحال توسعه) می‌باشد، زیرا توانمندسازی زنان مقدمه و پیش‌زمینه هر توسعه‌ی پایداری در دنیای معاصر می‌باشد. این امر خود ضرورت توجه به مسئله توانمندسازی زنان را بیش از پیش مطرح می‌سازد. جوامع معاصر مسئله توانمندسازی زنان را از اساسی‌ترین مسائل می‌دانند. در هر کشوری نیروی انسانی کارآمد از جمله زنان نقش مهمی را در توسعه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی می‌تواند ایفا کند. بنابراین در دنیای معاصر دستیابی به توانمندسازی شهروندان بی‌گمان یکی از مهمترین وظایف دولت‌ها محسوب می‌شود. در کشورهای مختلف بخش عظیمی از تحقیقات و منابع مصرف این حقیقت می‌شود که شهروند مطلوب برای جامعه باید دارای چه خصوصیتی باشد و چگونه می‌توان این صفات و ویژگی‌ها را در اقشار مختلف جامعه توسعه داد (فتیحی و واجارگاه، ۱۳۸۱: ۵۸). در ساده‌ترین دیدگاه، توانمندسازی فرآیندی است که در طی آن افراد، گروه‌ها و جوامع از وضعیت موجود زندگی خویش آگاهی یافته و برای تغییر این شرایط به شرایط مطلوب برنامه‌ریزی مناسب، آگاهانه و سازمان یافته انجام می‌دهند (مافی، ۱۳۸۵: ۶۵). در عصر حاضر، با مطرح شدن مفهوم عاملیت انسانی در نظریات مختلف، یکی از شاخص‌های مهم برای سنجش توسعه هر کشور، وضعیت زنان و سطح توانمندسازی این قشر است (قدسیان و همکاران: ۱۳۹۴: ۲۰). ورود زنان به فضای توسعه (اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی) امری اجتناب‌ناپذیر است که هم برای زنان و هم برای جامعه رشد و توسعه را به همراه خواهد آورد؛ نیازهای زنان با مردان به دلیل تفاوت‌های نقشی ایشان متفاوت است و انتظار می‌رود این تفاوت در نیازهای استراتژیک دو جنس در سیاست‌گذاری‌ها نیز لحاظ گردد. در طول تاریخ زنان از لحاظ شرایط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی در سطح پائین‌تری نسبت به مردان قرار داشته‌اند. این تضاد بین زنان و مردان را می‌توان در سطح سواد، تحصیلات، فرصت‌های شغلی، کنترل بر دارایی و مشارکت در صحنه‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی مشاهده نمود. بنابراین اهمیت سهم زنان جامعه، نه تنها در فعالیت‌های خانگی بلکه، در فعالیت‌های اجتماعی، فرهنگی و حتی تولیدی بیرون از خانوار نیز مهم می‌باشد (قنبری و انصاری، ۱۳۹۴). در بیشتر جوامع زنان قربانیان اصلی در مواردی چون فقر، خشونت، عدم برخورداری از تغذیه و بهداشت مناسب هستند، از این رو توجه به بهبود موقعیت زنان نفع همگانی را در بر دارد. مطالعات در حوزه توانمندسازی زنان بطور گسترده انجام می‌شود. در این مورد مجامع بین‌المللی در مورد این موضوع دست به تحقیقات گسترده‌ای زده‌اند که می‌توان به مطالعات انجام شده توسط سازمان ملل و بانک جهانی اشاره کرد. از طرف دیگر بیشتر کشورها نیز دریافته‌اند که بدون توانمندی زنان توسعه پایدار محقق نخواهد شد. پرورش فرزندان، اداره امور منزل، حفظ محیط زیست، بهره‌وری صحیح از منابع، صرفه‌جویی در انرژی مباحثی هستند که زنان بطور مستقیم با آنان مرتبط هستند، پس توانمند بودن و توانمند ساختن زنان به جامعه در رسیدن به اهداف توسعه کمک خواهد کرد و از طرف دیگر به ترقی و تعالی نیمی از جامعه نیز منجر می‌شود. این توانمندی جنبه‌های عینی و ذهنی بسیار می‌تواند داشته باشد. از آنجائیکه توانمندی زنان یک پدیده اجتماعی است و پدیده‌های اجتماعی تک‌علتی نیستند، توانمند شدن زنان به عوامل درونی و بیرونی متعددی بستگی دارد. از طرفی عواملی درونی چون وضعیت جسمانی، روانی، وضعیت اقتصادی خانواده بر توانمندی فرد نقش تعیین‌کننده‌ای دارد، همچنین دیگر ساختارهای موجود اجتماعی و فرهنگی در این مورد می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد. بررسی‌هایی که در زمینه مشارکت زنان در امور جامعه انجام گرفته نیز حاکی از آن است که عوامل اجتماعی و فرهنگی و انتظارات متفاوت جامعه از زن و مرد، از جمله موانع مهم بر سر راه مشارکت زنان به حساب می‌آیند. درواقع توانمندسازی پیش شرط مهمی برای مشارکت فرهنگی-اجتماعی به شمار آمده است. همچنین برخی محققان معتقدند عدم حضور زنان در عرصه عمومی، نتیجه عدم تخصص آنها به دلیل آموزش ناکافی است و در نتیجه توانمندسازی آموزشی باید اولویت قرار گیرد (تبریزی کاهو و همکاران، ۱۴۰۰).

با وجود تمام مواردی که در بالا ذکر شد، در خط مشی‌های حوزه توانمندسازی زنان برنامه جامعی که در برگیرنده نیاز زنان باشد دیده نمی‌شود. به نظر می‌رسد برطرف کردن چالش‌های این حوزه و توانمندسازی زنان می‌تواند به بهبود شرایط کشور به لحاظ اجتماعی و فرهنگی کمک شایانی کند. این امر موضوع بسیاری از مطالعات پیرامون توانمندسازی زنان در ایران بوده است. در واقع می‌توان گفت با توجه به شرایط فرهنگی و گاه قومی مطالعات مرتبط با توانمندسازی زنان در ایران طی دهه‌های اخیر فراوانی و گستردگی قابل ملاحظه‌ای داشته و خواهد داشت. این گستردگی در وجهی از خود متوجه پرداختن به زوایای گوناگونی چون ارتباط آن با رشد و نیز بهبود وضعیت زنان در گروه‌های آسیب‌پذیر به طور عام‌تر بوده است. کلیدواژه مشارکت و فعالیت اجتماعی و فرهنگی زنان، از کلیدهای مهم پیشرفت و توسعه جوامع بشری است. مشارکت، زوایا و جوانب پنهان و آشکار بسیاری دارد که پرداختن به هرگوشه آن می‌تواند پنجره‌های باز به روی پیشرفتی شگرف باشد. مهم‌تر آنکه، زمینه‌سازی این مشارکت نیازمند تغییرات بنیادی و گاه فرهنگی عمیق در جامعه، قوانین، حکومت‌ها و حتی در

محیط بین الملل است تا با رفع موانع و محدودیت‌ها، شاهد شکوفایی توانایی‌های آنان و مشارکت بیشتر در توسعه و سطوح مختلف اجتماعی باشیم. بررسی شاخص‌های وضعیت زنان در ایران نشان می‌دهد که علی‌رغم تمام پیشرفت‌های حاصل شده خصوصاً در حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی، سلامت و آموزش بروز این تغییرات در سطوح عینی و اجرایی و به عبارتی در مسیر توسعه کشور آنچنان که باید محسوس نبوده است. آموزش زنان و افزایش سطوح تحصیلی توانسته است به مشارکت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زنان در سطوح گسترده متناسب با سرمایه‌گذاری آموزشی آنان منجر شود.

تصویر شماره ۱: اینفوگراف اجمالی وضعیت تحصیل، اشتغال و سلامت بانوان ایرانی در سال ۱۴۰۰

منبع: ایسنا، فروردین ۱۴۰۱

با این همه در دهه‌های اخیر مطالعات متعددی تلاش داشته‌اند زوایای این تغییرات، نقاط قوت و ضعف آنها را بررسی کنند. یکی از نکات قابل ملاحظه در مطالعات تجربی پیرامون توانمندسازی زنان در ایران، پوشش ابعاد گوناگون توانمندسازی (اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و غیره) است، که در عین حال برخی شاخص‌ها و معیارهای ارزیابی و سنجش را مورد پرسش قرار داده و سعی بر بازتعریف آن مبتنی بر بافت فرهنگی - اجتماعی مناطق و نیز خاص‌بودگی‌های گروه‌های مختلف زنان مورد مطالعه داشته‌اند. همچنین ارائه الگوها و مدل‌های توانمندسازی باتوجه به ویژگی‌های مذکور هدف اصلی برخی از آنها بوده است. هدف پژوهش حاضر ارائه فراتحلیلی جامع از مطالعات صورت گرفته در حوزه توانمندسازی زنان در ابعاد اجتماعی و فرهنگی در میان تمامی گروه‌ها مورد مطالعه است. یکی از گروه‌های زنان مورد توجه در مقالات بررسی شده، زنان آسیب‌دیده یا در معرض آسیب بوده که جایگاه قابل ملاحظه‌ای دارند. همچنین مؤلفه‌های توانمندسازی همچون توانمندسازی اطلاعاتی و نیز زیرمجموعه‌های توانمندسازی اجتماعی-فرهنگی همچون دسترسی به منابع اجتماعی و فرهنگی و ارتباط آن با افزایش عاملیت و نقش موثر زنان در خانواده و ارتباط با دیگرانی چون همسر و فرزند از جدیدترین حوزه‌های مطالعاتی در کشور هستند. لزوم بررسی جامع این مطالعات متعدد و متنوع، از آن روست که ضمن ارائه چشم‌اندازی همه‌جانبه، راه‌حل‌های تازه‌ای را پیش‌رو ما قرار خواهد داد. بر این اساس روش فراتحلیل کیفی که از اطلاعات مطالعات دیگر به مثابه داده استفاده می‌کند؛ در واقع نوعی تحلیل ثانویه است که تلاش دارد نگاهی اجمالی و موشکافانه بر پیشینه مطالعاتی یک حوزه داشته باشد. بدین ترتیب پژوهشگران قادر خواهند بود از یافته‌های چنین فراتحلیلی همچون بانکی اطلاعاتی یا منبعی مروری جهت پژوهش‌های آتی استفاده کنند.

بنابراین پرسش‌های مطالعه حاضر را می‌توان در موارد زیر خلاصه کرد:

مهم‌ترین مشخصات صوری و ساختاری مطالعات حوزه توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان در ایران کدام است؟

مهم‌ترین شاخص‌های تکرارشونده و یا موثر در حوزه توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان کدام‌ها هستند؟

مهم‌ترین یافته‌های عملیاتی این مطالعات را چگونه می‌توان صورتبندی و تجمیع کرد؟

پیشینه و مبانی نظری تحقیق

بررسی مطالعات در حوزه توانمندسازی زنان به‌ویژه فراتحلیل‌های مطالعات حوزه توانمندسازی زنان در سال‌های اخیر در پابندی به اصول فراتحلیل کیفی، صرفاً متمرکز بر توصیف ساختاری و مرور محتوایی مولفه‌های دارای فراوانی بوده‌اند. همچنین به لحاظ حوزه، هریک متمرکز بر حوزه‌ای خاص (مانند زنان سرپرست خانوار) بوده‌اند، و اهمیت آموزش در تمامی حوزه‌های مطالعاتی صرف نظر از گروه مورد مطالعه یا جامعه آن مورد تأکید ویژه قرار داشته است. چند فراتحلیل را در ذیل مورد ارزیابی قرار خواهیم داد.

❖ فراتحلیل کیفی مقالات پژوهشی حوزه توانمندسازی زنان روستایی و شهری در ایران؛ کرمانی و همکاران (۱۳۹۷): در این فراتحلیل ۴۲ مقاله این حوزه در بازه زمانی ۱۳۷۵ تا ۱۳۹۵ از دو پایگاه نورمگز و جهاد دانشگاهی را مورد بررسی قرار داده‌اند. یافته‌های آنان نشان داده است مطالعات این حوزه دو گرایش کلی داشته‌اند: تحلیل نظری به همراه ارائه مدل‌های مداخله‌ای و یا تمرکز تجربی بر افراد حقیقی در گروه هدف و ارزیابی روند توانمندسازی در میان آنان. یافته‌های مطالعات بررسی شده آنان نشان دهنده کلیدی بودن مفهوم «قدرت» و «حق انتخاب» است. در واقع در اینجا تأکید بر صورتی از قدرت است که از طریق ارتقا سطح مهارت و آگاهی‌های زنان، زمینه‌سازی برای ایجاد کسب و کارهای مطلوب برای آنها، مهیا کردن شرایط تحصیل ایشان و سازوکارهایی از این دست حاصل می‌شود.

❖ فراتحلیل مطالعات زنان سرپرست خانوار در ایران؛ شبانی و زارع (۱۳۹۸): ۵۹ مقاله و پایان‌نامه مرتبط با موضوع زنان سرپرست خانوار را بررسی کرده‌اند. نتایج مطالعات در چهار بعد وضعیت اقتصادی، آموزش و مهارت، شبکه‌ها و مناسبات اجتماعی، سلامت و بهداشت روانی نشان می‌دهد که اولین و مهمترین دغدغه زنان مشکلات اقتصادی و مسئله اشتغال است. از دیگر مشکلات مهم این زنان می‌توان به انواع مشکلات جسمانی و روانی، بی‌سوادی و کم‌سوادی و عدم آموزش، اشتغال در مشاغل حاشیه‌ای و غیررسمی و بی‌ثبات و کم‌درآمد و عدم امنیت در تعاملات اجتماعی اشاره کرد.

تعریف مفاهیم:

از توانمندسازی، تعاریف متعددی ارائه شده است. برای تعریف این مفهوم، به گستره‌ای وسیع از مفاهیمی نظیر؛ حق انتخاب، کنترل داشتن و دسترسی به منابع، احساس استقلال و اعتماد به نفس بیشتر و غیره، اشاره شده است (کتابی و همکاران، ۱۳۸۴). در مجموع دیدگاه‌های توانمندسازی زنان را در دو گروه می‌توان طبقه‌بندی کرد. گروه اول توانمندی را در سطح وسیعتری با موضوعات ساختاری مانند حقوق بشر و جامعه دموکراتیک و فرصت‌های برابر مرتبط می‌دانند. گروه دوم آن را به مشارکت در تصمیم‌گیری و دسترسی به منابع تولیدی محدود نموده و عمدتاً نیازهای عملی را مرکز توجه خود قرار می‌دهند. این دیدگاه که فایده آمدن بر بی‌قدرتی زنان را به بهبود وضعیت زنان از طریق ارائه خدمات برای پاسخ به این نیازهای عملی و دسترسی آنان به خدمات بهداشتی، آموزشی و منابع حیاتی منوط می‌دانند؛ مورد انتقاد گروه اول قرار گرفته است. به زعم آنها تنزل دادن موضوع توانمندی زنان به موضوعات خاص و محدود، مغایر با چالش‌های موجود در فرودستی زنان است. حتی اگر در بعدی خاص بهبودی مشاهده شده، به هیچ وجه به معنای توانمندسازی زنان نبوده است. تداوم تبعیض‌ها و نابرابری‌ها مؤید عدم موفقیت این دیدگاه‌هاست. به نظر منتقدین هر نوع رهیافت توانمندسازی زنان بایستی این دغدغه‌ها را مرکز توجه خود قرار دهد (شادی طلب و همکاران، ۱۳۸۴).

به طور عام‌تر، توانمندی را می‌توان حاوی سه عنصر یا مفهوم مشترک در غالب تعاریف و مفاهیم دانست. نخستین عنصر، منابع است که شامل متغیرهایی مانند آموزش و اشتغال می‌باشد. دومین عنصر عاملیت می‌باشد، عاملیت زنان به این موضوع اشاره دارد که زنان را نباید فقط به عنوان دریافت‌کنندگان خدمات در نظر گرفت، بلکه خود زنان باید به عنوان بازیگران اصلی در فرایند تغییر به‌ویژه در تدوین انتخاب‌های مهم زندگی و کنترل بر منابع و تصمیماتی که تأثیر مهمی در زندگی ایشان دارند، در نظر گرفته شوند. این عنصر معرف اهمیت گفتمان از پایین به بالا نسبت به رویکرد از بالا به پایین است. سومین عنصر دستاوردها یا نتایج و پیامدهاست که در اثر فرایند توانمندسازی ایجاد می‌شود. دستاوردها می‌تواند از برآورده شدن نیازهای اساسی تا دستاوردهای پیچیده‌تری مانند خشنود بودن، عزت نفس داشتن، مشارکت در زندگی اجتماعی و سیاسی و غیره را در برگیرد (سن، ۱۳۷۹). با توجه به تعاریف و اجزاء توانمندسازی زنان، اصولاً توانمندسازی یک فرایند محسوب می‌شود، یعنی معرف پیشرفت از یک موقعیت (نابرابری جنسیتی) به موقعیت دیگر (برابری جنسیتی) می‌باشد (مالهاترا، ۲۰۰۲: ۷). این فرایند از سطح فردی (احساس ذهنی و توان عینی برای انجام امور) شروع می‌شود و تا سطوح اجتماعی (توان مشارکت در فعالیت‌های گروهی و جمعی)، سیاسی (کنترل بر تصمیمات سیاسی)، اقتصادی (توان کنترل تصمیم‌گیری‌های اقتصادی) و نهادی (به چالش کشیدن نهادها و ساختارهای نابرابر موجود) را در بر می‌گیرد (شکوری، ۱۳۸۷). توانمندی در سطوح فرهنگی و اجتماعی می‌تواند رخ دهد،

به شکلی که بر مفهومی عام از فرهنگ به مثابه روش زندگی و تقویت سنت‌ها و ظرفیت‌های فرهنگی تاکید دارد و شامل مجموعه فعالیت‌های فردی، گروهی و شبکه‌ای با تسهیل‌گری حرفه‌ای و در چهارچوب روش‌ها، سنت‌ها و مهارت‌های زندگی است که اساساً هدف آن بازیافت ظرفیت‌های فرهنگی و تطبیق با الزامات فرهنگی روز است. تعریف و نظریه الیزابت روچا یکی از بهترین تعاریف در خصوص توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی می‌باشد. وی مدل پنج مرحله‌ای از توانمندسازی را ارائه می‌دهد که از سطح فردی به سطح اجتماعی حرکت می‌کند. مدل وی شامل یک محور اصلی می‌باشد که الف) مرحله حرکت تدریجی از کمتر به بیش‌تر (از توانمندسازی فردی به اجتماعی و ب) تلاش‌های سازمان‌ها برای نوع خاصی از توانمندسازی با اهداف و منابع مناسب می‌باشد (روچا، ۱۹۹۷). مراحل توانمندسازی روچا به شرح ذیل می‌باشد.

- ۱) سطح فردی توانمندسازی
- ۲) توانمندسازی فرد در محیط
- ۳) توانمندسازی واسطه‌ای
- ۴) توانمندسازی اجتماعی و سیاسی
- ۵) توانمندسازی سیاسی

روش تحقیق

مرور نظام‌مند مطالعات حوزه توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان هدف اصلی این مطالعه‌ست؛ و از روش فراتحلیل کیفی استفاده شده است. فراتحلیل با نگاه تراکمی نسبت به نتایج فعالیت‌های پژوهشی سعی دارد تصویری کلی از تحقیقات را در حوزه‌های مختلف ارائه دهد، و به پژوهشگر امکان ترکیب و رسیدن به نتایج جامع‌تری را دهد. در واقع روش فراتحلیل، فرایند ادغام نتایج یکسری بررسی‌های تجربی است که می‌تواند ناهمگونی و همگونی مطالعات را نشان دهد. اندیشمندانی مانند پاتریسون، از روش یادشده با عنوان «فرامطالعه» نیز یاد کرده‌اند که به معنای تحلیل پژوهش‌هایی است که در بازه‌های زمانی گوناگون انجام شده‌اند؛ به این ترتیب که آن را مقایسه و ارزیابی می‌کند و به نوعی، تلفیق و بازنگری در پژوهش‌های انجام شده است.

در این مقاله جامعه مورد مطالعه تمام پژوهش‌ها و مقالاتی هستند که در بازه زمانی سه دهه اخیر در حوزه توانمندسازی زنان در ابعاد اجتماعی و فرهنگی انجام شده است. شیوه‌گزینش مقالات نیز از طریق پایگاه‌های جستجویی چون جهاد دانشگاهی، مرکز منطقه‌ای اطلاع رسانی علوم و فناوری، مگیران، نامتن، سیلیویکا، پرتال جامع علوم انسانی، علم‌نت، مدیر، نورمگز و ایران‌داک (پایان‌نامه‌های دانشگاهی) و کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های تهران، علامه، شهید بهشتی، الزهراء، تربیت مدرس، شیراز، اصفهان، اهواز، فردوسی مشهد و مازندران بوده است. مؤلفه‌های اساسی در نمونه‌گیری برحسب کلیدواژه‌های توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی و زنان در نظر گرفته شده است و جامعه مورد مطالعه (مقیاس شهری، منطقه‌ای یا کشوری) و نوع جمعیت هدف محدودیتی در گزینش مقالات ایجاد نمی‌کند. در فراتحلیل کیفی محتوای مطالعات در دو شکل بررسی می‌شود: نخست به لحاظ خصوصیات صوری-ساختاری مانند حوزه‌های مطالعه، روش به کاررفته، تخصص نویسندگان و غیره و در بخش دوم، ویژگی‌های محتوایی آنها تجمیع می‌گردد تا نقاط قوت و ضعف حوزه مذکور مشخص شود.

در بخش مختصات صوری و ساختاری معیارهای ارائه اطلاعات بر حسب جدول زیر خواهد بود:

جدول شماره ۱: مؤلفه‌های صوری و ساختاری

مؤلفه‌های صوری و ساختاری
سال انتشار مطالعات
رشته تحصیلی پژوهشگران
استان مورد مطالعه
روش مورد استفاده
تکنیک تحلیل داده
ابعاد مورد مطالعه
تفکیک شهری/روستایی جامعه مورد مطالعه
نوع مطالعه

بحث و ارائه یافته‌ها

در این بخش یافته‌های حاصل از فراتحلیل در چند بخش ارائه می‌شود. ابتدا جداول صوری و ساختاری مطالعات بررسی شده ارائه می‌شود؛ سپس جدولی تلخیصی شاخص‌های مطالعات بر اساس میزان اثربخشی و پرکاربرد بودن آنها جمع‌بندی می‌شود. در نهایت یافته‌های مطالعات در چند دسته‌بندی جمع‌بندی و ارائه می‌گردد.

مختصات صوری و ساختاری مطالعات

در این بخش از ارائه یافته‌ها، اطلاعاتی مرتبط با مختصات صوری و ساختاری مطالعات مرور شده را در قالب جداول و نمودار تبیین می‌کنیم. در فراتحلیل، این امکان وجود دارد که نمایی از مختصات مطالعات یک حوزه به دست آید؛ مواردی چون فراوانی سال‌های پرداختن به آن، گروه‌های تحصیلی یا رشته‌های تخصصی درگیر با مسئله، ویژگی‌های جمعیت مورد مطالعه و... دستیابی به چنین اطلاعاتی در کنار یافته‌های مطالعات کمک می‌کند نقاط قوت و ضعف حوزه مورد بررسی از زوایای مختلف قابل ارزیابی باشد. انتخاب مولفه‌های صوری و ساختاری عموماً امری منعطف در فراتحلیل است و قاعده مشخصی ندارد اما برخی ویژگی‌ها چون سال، جمعیت، رشته پژوهشگران جزو موارد ثابت هستند.

سال انتشار مطالعات

جدول شماره ۲: فراوانی مقالات بر حسب سال انتشار

ردیف	سال انتشار	فراوانی	درصد
1	1382	1	00/94
2	1384	1	00/94
3	1387	3	2/83
4	1388	3	2/83
5	1389	1	00/94
6	1390	5	4/71
7	1391	7	6/60
8	1392	12	11/32
9	1393	4	3/77
10	1394	9	8/49
11	1395	9	8/49
12	1396	14	13/20
13	1397	14	13/20
14	1398	10	9/43
15	1399	8	7/54
16	1400	4	3/77
17	1401	1	00/94
18	جمع	106	100

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۴۰۳

همانطور که در جدول فراوانی سال‌های انتشار مقالات نشان داده است، از نیمه دهه 90 با گسترش پژوهش‌های این حوزه رو به رو بوده‌ایم و تا ۱۳۹۹ به طور متوسط هر سال تقریباً 8 مقاله یا پایان‌نامه با موضوع توانمندسازی اقتصادی زنان منتشر شده است. سال‌های 1392 تا ۱۳۹۹ پرتعدادترین پژوهش‌ها را دارا هستند و به نظر می‌رسد که پس از آن روند مطالعات این حوزه وارد شیب کاهشی نامحسوسی شده است. علت اهمیت گرفتن این موضوع از اواسط دهه 90 می‌تواند به دلیل مطرح شدن گسترده آن در حوزه عمومی، سیاست‌گذاری و نیز رسانه باشد. این خود می‌تواند به علت برگزاری همایش‌های مختلف با محوریت توانمندسازی زنان باشد، هرچند ممکن است مقالات منتشر شده به طور مستقیم توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی زنان را به عنوان مسئله محوری خود مورد بررسی قرار نداده‌اند (مسائلی چون مشارکت اجتماعی، فرهنگی، توسعه پایدار و سرمایه اجتماعی موضوعات منفرد آنها بوده است) اما در نهایت با توجه به عنوان همایش، مطرح شده توانمندسازی در گفتمان عمومی را در پی داشته‌اند.

جدول شماره ۳: فراوانی مقالات بر حسب رشته تحصیلی پژوهشگران

ردیف	رشته	فراوانی	درصد
1	پرستایی و مامایی	4	3/77
2	کشاورزی	17	16/03
3	معماری	1	00/94
4	علوم اجتماعی (مطالعات زنان، پژوهشگری اجتماعی)	26	24/52
5	جغرافیا و برنامه ریزی روستایی	8	7/54
6	جامعه‌شناسی و روانشناسی	1	00/94
7	جامعه‌شناسی و جغرافیا	1	00/94
8	جغرافیا	4	3/77
9	روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی	3	2/83
10	مدیریت	9	8/49
11	علوم سیاسی	1	00/94
12	مطالعات زنان و اقتصاد	1	00/94
13	کارآفرینی	1	00/94
14	مدیریت آموزشی و فلسفه تعلیم و تربیت	1	00/94
15	شهرسازی، برنامه ریزی شهری و معماری	1	00/94
16	مشاوره	1	00/94
17	مهندسی کامپیوتر	1	00/94
18	روانشناسی	3	2/83
19	روانشناسی، مشاوره و مددکاری اجتماعی	1	00/94
20	جامعه‌شناسی و مددکاری	1	00/94

00/94	1	مدیریت و شهرسازی	21
00/94	1	اقتصاد و توسعه کشاورزی	22
2/83	3	ارتباطات اجتماعی	23
3/77	4	اقتصاد	24
00/94	1	علوم اجتماعی و توانبخشی	25
00/94	1	علوم انتظامی	26
00/94	1	مدیریت و فناوری اطلاعات	27
5/66	6	جغرافیا و برنامه ریزی شهری	28
2/83	3	اکوتوریسم و گردشگری	29
100	106	جمع	30

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۴۰۳

در خصوص رشته‌هایی که به این موضوع پرداخته‌اند، پراکندگی بسیار قابل ملاحظه و حتی بعضاً دور از انتظار است. به عنوان مثال حوزه علوم اجتماعی (حدود ۲۵ درصد) در تمامی گرایش‌هایش، روانشناسی، مشاوره و علوم تربیتی و جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری (به طور خاص جغرافیای روستایی) بیشترین فراوانی مطالعات را داشته است که البته امری است که خود نشان از توجه و پرداختن قابل توجهی به حوزه اجتماعی و فرهنگی زنان دارد. پس از آن حوزه کشاورزی بیشترین سهم را دارا هستند. حوزه‌هایی چون مدیریت و جغرافیا رتبه‌های بعدی را شامل می‌شوند. این تنوع نکته مثبتی است که نشان می‌دهد توانمندسازی زنان محدود به عرصه مطالعاتی خاصی نشده است.

جدول شماره ۴: فراوانی مقالات بر حسب روش

ردیف	روش	فراوانی	درصد
1	کمی	74	69/81
2	کیفی	20	18/86
3	ترکیبی	12	11/32
4	جمع	106	100

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۴۰۳

در خصوص روش مطالعات همانگونه که پیداست بیشترین فراوانی متعلق به روش‌های کمی است (حدود 70 درصد) و روش‌های کیفی و ترکیبی در مجموع 30 درصد مطالعات را در برمی‌گیرند. غلبه روش‌های کمی در حوزه پژوهش کشور امری انکارناپذیر است خصوصاً در حوزه‌های علوم انسانی و تجربی که هرچند می‌تواند به دلیل مقیاس و گستردگی جمعیت‌های مورد مطالعه مفید واقع شود، اما همانطور که در ادامه و در بخش یافته‌ها به آن خواهیم پرداخت خلاء مطالعات کیفی، وابسته به تجربیات عاملیت‌محور افراد و نیز ورود به عمق بسترهای اجتماعی و فرهنگی زنان در مناطق گوناگون وجود دارد.

جدول شماره ۵: فراوانی مقالات بر حسب تکنیک

ردیف	تکنیک	فراوانی	درصد
1	پرسشنامه	65	61/32

5/66	6	مصاحبه	2
8/49	9	اسنادی	3
8/49	9	آزمایش	4
5/66	5	مورد پژوهی	6
11/32	12	ترکیبی	7
100	106	جمع	8

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۴۰۳

متعاقب غلبه روش‌های کمی می‌توانیم فراوانی تکنیک‌های مطالعه را با بیش از 60 درصد متعلق به پرسشنامه ببینیم، ابزار ترکیبی با ۱۱ درصد رتبه بعدی را دارد و تکنیک‌های متعلق به رویکرد کیفی نیز حدود ۲۰ درصد مطالعات را شامل می‌شوند. فراوانی مطالعات با استفاده از تکنیک‌های ترکیبی نشان می‌دهد بخش قابل توجهی از مطالعات از بیش از یک ابزار بهره جسته‌اند که قابلیت ارزیابی را بهبود می‌بخشد.

جدول شماره ۶: فراوانی مقالات بر حسب جامعه آماری

ردیف	استان	فراوانی	درصد
1	تهران	19	17/92
2	کردستان	3	2/83
3	مازندران	3	2/83
4	کرمانشاه	2	1/88
5	کهگیلویه و بویر احمد	1	00/94
6	زنجان	4	3/77
7	لرستان	4	3/77
8	کرمان	4	3/77
9	مازندران و فارس	1	00/94
10	ایلام	2	1/88
11	خراسان رضوی	7	6/60
12	تهران و البرز	1	00/94
13	اصفهان	4	3/77
14	خراسان جنوبی	1	00/94
15	همدان	2	1/88
16	شیراز	5	4/71
17	آذربایجان شرقی	6	5/66
18	سیستان و بلوچستان	4	3/77

00/94	1	قزوین	19
00/94	1	آذربایجان غربی	20
00/94	1	اهواز	21
3/77	4	اراک	22
3/77	4	گیلان	23
1/88	2	یزد	24
1/88	2	البرز	25
00/94	1	قم	26
00/94	1	گلستان	27
00/94	1	سمنان	28
1/88	2	چهارمحال و بختیاری	29
00/94	1	اردبیل	30
16/03	17	نامشخص	31
100	106	جمع	32

از منظر جامعه هدف مطالعات، تهران بیشترین فراوانی را با ۱۷ درصد به خود اختصاص داده است و پس از استان فارس و خراسان رضوی رتبه‌های بعدی را دارا هستند. پراکندگی مطالعات در میان سایر استان‌ها مثبت به نظر نمی‌رسد. استان‌هایی چون قم، اردبیل، کهگیلویه و بویراحمد، کرمان، قزوین، گلستان و سمنان تنها یک مطالعه را در این مجموعه دارا بوده‌اند و خلاء پژوهشی در میان نیم بیشتری از استان‌ها دیده می‌شود.

جدول شماره ۷: فراوانی مقالات بر حسب جامعه مورد مطالعه شهری و روستایی

ردیف	مکان پژوهش	فراوانی	درصد
1	شهری	47	44/33
2	روستایی	31	29/24
3	شهری و روستایی	18	16/98
4	جمع کل	106	100

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۴۰۳

حوزه شهری و روستایی مطالعات انجام شده نشان می‌دهد اختلاف قابل توجهی بین آنها وجود دارد بصورتی که مطالعات شهری حدوداً ۴۵ درصد مطالعات را به خود اختصاص داده‌اند و مطالعات ترکیبی (جامعه روستایی و شهری) تنها ۱۶ درصد از مطالعات را در بر گرفته‌اند. چنین نسبتی بیانگر آن است که تعادل نسبی میان جامعه هدف از نظر موقعیت جغرافیایی برقرار نیست. در نظر داشتن زنان نواحی روستایی در حوزه توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی نکته‌ای مثبت است، و «دیده شدن» گروه‌هایی که سال‌های متمادی از نظریات توسعه و به تبع آن توانمندسازی اجتماعی و فرهنگی به دور افتاده بوده‌اند، پدیده‌ای مثبت است.

جدول شماره ۸: فراوانی بر حسب نوع مطالعه

ردیف	موضوع	فراوانی	درصد
1	مقاله	62	49/58
2	پایان نامه	44	50/41
3	جمع کل	106	100

منبع: مطالعات نویسندگان، ۱۴۰۳

در خصوص نوع مطالعات، در حدود ۵۹ درصد آنها مقاله (انواع مقاله) بوده‌اند و در حدود ۴۱ درصد را پایان‌نامه‌های دانشگاهی شامل شده است. در خصوص پایان‌نامه‌ها ذکر این نکته می‌تواند مفید باشد که اعم آنها در مقطع کارشناسی ارشد به تحریر درآمده‌اند و جای خالی پرداختن به مسئله توانمندسازی در سطوح عالی‌تر چون دکتری تخصصی مشاهده می‌شود.

یافته‌های توصیفی:

- سرمایه اجتماعی

به طور کلی مسئله سرمایه اجتماعی جزء معقولات پژوهشی رایج در دهه اخیر کشور بوده است و طبیعی است که بروز آن در حوزه توانمندسازی زنان نیز قابل مشاهده باشد. علاوه بر این مسئله سرمایه اجتماعی در اشکالی چون شبکه روابط، اعتماد و مشارکت اجتماعی در بحث توانمندسازی زنان در سراسر جهان حیاتی در نظر گرفته می‌شود. مطالعات صورت گرفته در کشور متوجه سرمایه اجتماعی در مناطق روستایی و شهری تقریباً در حد مشابهی بوده است و همانگونه که در بخش یافته‌ها نشان دادیم، سرمایه اجتماعی زنان در تمامی بسترها و با تمام شیوه‌های سنجش همبستگی قوی و انکارناپذیری با سطح توانمندی آنها داشته است. مولفه اعتماد اجتماعی در تمام سطوحش (خرد و بین فردی تا نهادی) اهمیت وافری برای زنان دارد به‌ویژه زمانی که آنها درگیر پروژه‌های توانمندسازی اقتصادی (خوداشتغالی، تعاونی و کارآفرینی) هستند و همانگونه که گاه توانسته تأثیری مثبت بر پیشرفت زنان داشته باشد، در مواردی به مثابه مانع عمل کرده است اما در مجموع مطالعات، سرمایه اجتماعی با ایجاد همبستگی بین افراد به منزله منبع کنش‌های اجتماعی و با افزایش همکاری در جهت رسیدن به منافع عمومی، تسهیل کنش جمعی و ایجاد مشارکت، انسجام و اعتماد بین زنان به توانمندسازی و بهبود توانمندی‌های آنان در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و در نتیجه به پررنگتر شدن نقش آنها در فرایند توسعه حتی در سطح محلی شده است. از آنجا که هر سه بعد سرمایه اجتماعی تأثیر چشمگیری در سطح توانمندی این افراد دارد می‌توان گفت سرمایه اجتماعی با ایجاد هنجارها و تشکیل شبکه‌هایی که قادر به کنش جمعی‌اند دسترسی به منابع مالی و دارایی‌های اجتماعی و در نتیجه توانایی افراد برای کنترل زندگی خویش را افزایش داده است. در اجتماعاتی که تجربه همکاری و شبکه‌سازی زنان ضعیف‌تر است، همانجایی است که اعتماد نیز پایین‌تر است و بدین ترتیب، این بسترها نیاز به مداخلات بیشتر نهادی دارند تا اجتماعات محلی را تقویت کند. هرچه زنان تحصیلات، سابقه فعالیت جمعی و سن بیشتری دارند، ریسک‌پذیری همکاری با دیگران در آنها پایین‌تر است و بالعکس. این امر نیز مسئله آموزش دختران به فعالیت‌های جمعی در سنین ابتدایی‌تر را یادآوری می‌کند زیرا سرمایه اجتماعی به شکلی تدریجی و انباشتی عمل می‌کند و اثربخشی آن منوط به تناسب با سنین فعالیت زنان خواهد بود. در تمامی جهان نهادهای میانجی مدنی همچون تشکلات خیریه، فعالیت‌های داوطلبانه در سطح محله، شهر و کشور و نیز سازماندهی رویدادهای مناسبی با توجه به پراکندگی سنی و فرهنگی در زمره فعالیت‌هایی است که پیوندهای اجتماعی و همبستگی میان شهروندان را تقویت می‌کند. خلاء چنین مواردی به طور محسوسی احساس می‌شود. مطالعات سرمایه اجتماعی زنان در هر دو محیط شهری و روستایی نشان می‌دهد علی‌رغم مطرح شدن گسترده این مبحث در سال‌های اخیر در حوزه عمومی، سیاستی و رسانه‌ای کشور؛ برنامه‌ریزی و خلق فضا و فرصت برای آن به همین میزان فراهم نبوده است.

- فناوری اطلاعات، ارتباطات و توانمندسازی شغل

بررسی مطالعات انجام شده در حوزه توانمندسازی در زمینه فناوری اطلاعات و ارتباطات نشان می‌دهد، یکی از منابعی که افراد را از فقر می‌رهاند و آنها را توانمند می‌سازد اطلاعات و کسب دانش است. کسب دانش توانمندی و فقدان آن ناتوانی است. ظرفیت‌سازی و

تولید دانش نوین از یک سو و بازیابی و ارتقای دانش سنتی از سوی دیگر از عوامل مهم توسعه جوامع انسانی و محلی هستند. بنابراین، تولید، اشاعه و کاربرد اطلاعات و دانش به شکل قابل جذب و استفاده هدفمند و مؤثر از آن جوهرهایی برای آغاز فرایند تغییر در توانمندسازی زنان است. پیشرفت و توسعه کشورها، تغییر نگرش‌ها و دسترسی بیشتر زنان به آموزش و تحصیلات به توانمند ساختن آنان کمک شایانی کرده است، به نحوی که دسترسی آنان را به فناوری اطلاعات و ارتباطات مسیر نموده است. این دسترسی سبب ارتقاء و توانمندسازی زنان در مرحله رفاه شده است. آگاهی آنان افزایش یافته، و دسترسی به منابع نیز از این دستاوردها می‌باشد. فناوری اطلاعات و ارتباطات به دلیل ماهیت ویژه خود که در آن محدودیت‌های سنی و جنسی اهمیت ندارد می‌تواند نقش ارزنده‌ای در افزایش توانمندی زنان داشته باشد. در حالی که انتظارات از قابلیت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات بالاست، اما فناوری‌های یاد شده به تنهایی پاسخگوی تمامی مشکلات فراروی زنان نبوده و نیست، بلکه تنها می‌توانند فرصت‌ها، منابع و کانال‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین را برای توانمندسازی، خوداتکایی و پیشرفت در جوامع انسانی بگشایند. همچنین در مطالعات بررسی شده، رسانه‌های نوشتاری چاپی دارای بیشترین تأثیرگذاری بر دو بعد توانمندسازی اجتماعی، یعنی آگاهی و اعتماد زنان دارند. در این بین، توجه به بعد آموزش از توانمندسازی فرهنگی در محتوای رسانه‌های نوشتاری نیز مشاهده شده است. تأکید بر آموزش‌های رسمی (تحصیلات) و غیررسمی (تجربه)، که با سابقه کار سنجیده می‌شود) حجم و شدت فقر را محدودتر خواهد کرد. در مجموع به نظر می‌رسد در حوزه رسانه‌های چاپی، فرصت‌های متمرکز بر توانمندسازی زنان کمتر از رسانه‌های الکترونیک باشد زیرا اهمیت آنها در افزایش آگاهی زنان کاهش نشان می‌دهد و منبع قابل اعتمادی در جهت انعکاس توانمندی زنان نزد مخاطبان نیز نبوده است. علاوه بر این‌ها، فضای سایبر نیز بر توانمندسازی زنان مؤثر شناخته شده، هرچه به میزان فعالیت‌ها در فضای سایبر افزوده شود بر میزان توانمندی فعالان سایبر زن نیز افزوده می‌شود. زیرا زنان با فعالیت مدنی در فضای سایبر و کسب تجربه در این زمینه عزت نفس‌شان برای انجام فعالیت‌های مختلف افزوده می‌شود و در به فعلیت رساندن ظرفیت‌های بالقوه فضای سایبر برای مشارکت در عرصه‌های گوناگون اجتماع توانا می‌سازد. در حوزه آموزش و تجربه شغلی نقش برجسته مهارت‌های کامپیوتری، به عنوان یک قابلیت مهم و ضروری بازار کار امروز، خود زمینه‌ساز قابلیت‌های دیگری از جمله سهولت در انجام کارها، دسترسی به اینترنت و اطلاع از بازار کار بوده است؛ اما نکته قابل توجه میزان تأثیرگذاری پایین دوره آموزشی در بین متغیرهای توانمندسازی شغلی بوده است. به نظر می‌رسد موانع فردی مانند انگیزه و اعتماد به نفس در کنار موانع فرهنگی-اجتماعی چون عرف‌ها و ارزش‌های جمعی بیش از عوامل ساختاری چون سازماندهی رسمی دوره‌های حرفه‌ای بر توانمندی زنان اثربخش بوده است. افزایش نیازسنجی در راستای برگزاری دوره‌های آموزشی شغلی و حرفه‌ای، ایجاد تعاونی‌های شغلی در میان شغل‌های مرتبط با هدف برگزاری جامع و هماهنگ دوره‌ها، و پیش‌بینی صندوق‌های مالی در راستای تأمین مالی حرفه‌آموزی جزء موارد مؤثر برشمرده شده است.

– حوزه گردشگری

مطالعات حوزه گردشگری فراوانی قابل ملاحظه‌ای در میان مطالعات توانمندسازی زنان به خصوص طی ۲ دهه اخیر پیدا کرده است. هرچند رویکرد غالب در بررسی گردشگری و توانمندسازی زنان عموماً بر جنبه اقتصادی تأکید دارد اما گردشگری در دنیا مفهومی اساساً فرهنگی-اجتماعی است و بعد اقتصادی جزء پیامدها یا دستاوردهای آن در نظر گرفته می‌شود لذا بررسی این مطالعات در پژوهش حاضر لحاظ شد.

توانمندی‌های اقتصادی زنان بیشترین تأثیرپذیری را از توسعه گردشگری داشته، در رتبه دوم توانمندی اجتماعی-فرهنگی زنان بود و در نهایت توانمندی روانشناختی زنان در رتبه سوم قرار می‌گیرد، که نسبت به دو شاخص قبل تأثیرپذیری کمتری داشته و زنان در این شاخص نیاز به برنامه‌ریزی و تمرکز بیشتر برای توانمند شدن دارند. با وجود موانع کارآفرینی، زمینه‌های بالقوه و قابل توجهی مانند جاذبه‌های طبیعی، تاریخی و قابلیت‌های انسانی برای توسعه کارآفرینی و توانمندسازی زنان در حوزه توریسم وجود دارد. گردشگری یکی از گزینه‌های مناسب جهت تنوع بخشی به فعالیت‌های اقتصادی و کمک به افزایش درآمد، حفظ غرور فرهنگی، جمع‌گرایی و باور به توان کاهش فقر با استفاده از پتانسیل گردشگری است. توانمندسازی اقتصادی زنان به واسطه فعالیت‌های گردشگری نه تنها به توسعه صنعت گردشگری کمک کرده، بلکه گامی به سوی از بین بردن فقر ذکر شده است. از آنجا که مطالعات نشان داده‌اند زنان بیش از مردان درآمد خود را صرف بهبود معیشت خانواده می‌کنند، می‌توان انتظار داشت این درآمد به بهتر شدن وضع اقتصادی خانواده‌ها کمک کرده باشد. بنابراین فعالیتی منجر به توانمندی افراد می‌شود که به بهبود سطح رفاه کمک نماید، افراد در سطوح مختلف اقتصادی به کار گرفته شوند و دسترسی به منابع مالی آسان می‌گردد. مشارکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی به واسطه درگیری زنان در مشاغل خانگی از جمله دستفروشی ترشیجات، صنایع دستی، میوه و مرکبات، و حضور زنان در فروشگاه‌های پوشاک و محصولات گردشگری

جزء عوامل تاثیرگذار شناخته شده است. زنان در رابطه با محل زندگی و جاذبه‌های گردشگری حساسیت دارند در نتیجه توانمندسازی فرهنگی و اجتماعی زنان، دارای اهمیت است. علاوه بر این، امروزه بازدید گردشگران از اماکن مقدس مانند زیارتگاه‌ها، مقابر و امامزاده‌ها در چارچوب گردشگری مذهبی یکی از اشتغالزاترین و پردرآمدترین فعالیت‌های اقتصادی به شمار می‌آید و فواید آن به لحاظ اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی برای مردم و دولت هر کشور شایان توجه است. مطالعاتی که نقش گردشگری مذهبی بر توانمندی زنان را بررسی کرده‌اند نشان می‌دهند احتمال درگیر شدن زنان سنتی با سرمایه‌های فرهنگی-اجتماعی کمتر در این حوزه بیش از انواع دیگر گردشگری است. طرح‌های حفاظتی نیز راهی مفید برای درگیر کردن افراد محلی در فعالیت‌های اقتصادی پاک و بدون خطر است که یکی از مهمترین آنها مشارکت مردم محلی و زنان در توسعه اکوتوریسم می‌باشد. گردشگری غذا نیز از مهمترین موضوعات مورد بررسی در حوزه توانمندسازی زنان در حوزه گردشگری می‌باشد. رشد گردشگری غذا توانسته موجب توانمندسازی زنان گردد و نسبت به سال‌های اخیر تأثیرات مثبتی بر زندگی، سطح رفاه، قابلیت‌های اقتصادی و اجتماعی-فرهنگی و روانشناختی زنان داشته باشد. احیاء صنایع دستی به‌عنوان یکی از پارامترهای مهم توانمندسازی، فرصت‌های شغلی زیادی را به همراه دارد که در این بعد نیاز به آموزش، حمایت نهادها و سازمان‌های دولتی، سیاست تسهیلات بانکی دارد. بحث تأمین مالی یکی از موانع مشترک زنان در تمامی حوزه‌های توانمندسازی است اما در بخش گردشگری با توجه به سرمایه‌بر بودن فعالیت‌های آن، اهمیت سیاست‌های اقتصادی حمایتگر بسیار قابل توجه است. یکی از مهم‌ترین فاکتورهای دیگری که در مطالعات این حوزه مورد توجه بوده است، تغییر در هنجارهای جنسیتی خصوصاً از منظر زنان مشارکت‌کننده یا کارآفرین در زمینه بومگردی و گردشگری محلی است. نتایج مطالعات نشان می‌دهد هرچه توانمندی اقتصادی زنان بالاتر باشد، تسلط آنها بر متغیرهای واسط مانند مدیریت مخارج خانواده، تصمیم‌گیری در خصوص منابع اقتصادی خانواده و به تبع آن مداخله در مسائل اجتماعی پیرامون افزایش می‌یابد و این امر ضمن بهبود نگرش‌های جنسیتی سنتی، بر اعتماد به نفس آنان خصوصاً در سنین کمتر اثربخش بوده است. از آنجایی که گردشگری محلی (مذهبی، غذا و اکوتوریسم) بیشترین موضوع مورد مطالعه در این حوزه بود، اهمیت در نظر داشتن بسترهای فرهنگی و اجتماعی زنان بر مولفه‌های توانمندسازی نمود قابل ملاحظه‌ای دارد به طوری که مناطقی که دارای سابقه قابل توجه در توریسم و پذیرش گردشگر هستند، نسبت به مقاصد متاخرتر همبستگی مثبت بیشتری را میان عوامل موثر بر توانمندسازی زنان نشان می‌دهند. در مجموع می‌توان گفت حوزه توریسم یکی از ارزشمندترین زمینه‌ها برای سرمایه‌گذاری در جهت بهبود شرایط زنان و نیز خانواده‌های آنان خصوصاً در مناطق روستایی است که نیاز به مطالعات بیشتری در خصوص پتانسیل‌های هر منطقه دارد. مطالعات انجام شده در این حوزه ضمن آنکه فراوانی قابل ملاحظه‌ای را در یک دهه اخیر نشان می‌دهد که حاکی از نوپدید بودن آن در حوزه پژوهی است؛ خلاء مطالعاتی را نشان می‌دهد که بر جنبه‌های آسیب‌شناسانه ورود سازوکارهای گردشگری به مناطق محلی و با تمرکز بر نقش زنان وارد شوند.

- زنان تحت آسیب

پژوهش‌های حوزه زنان تحت آسیب نشان می‌دهد اگرچه، امروزه زنان، بسیاری از موانع را که بر سر راه ارتقای آنها وجود داشته کنار زده‌اند اما، هنوز شواهد بسیاری وجود دارد که نشانگر فروتری و نادیده انگاشتن حقوق آنها در کشور می‌باشد. در بسیاری از زمینه‌های فرهنگی زنان به خودشان تعلق ندارند بلکه ملک مطلق دیگران محسوب می‌شوند و حتی کنترل بر امنیت، سلامتی و جسم خود ندارند. آسیب‌پذیری و فروتری که دختران و زنان با آن مواجه‌اند، برخاسته از ساخت اجتماعی جنسیت، هویت و نقش‌های مورد انتظار از آنهاست. عمده رویه‌های فرهنگی بر قدرت و کنترل مردان نسبت به زنان مشروعیت می‌بخشد بنابراین زنان را در موضع فروتر تثبیت می‌کند. در پژوهش‌های انجام شده به بررسی رابطه متغیرهای گوناگون در حوزه زنان تحت آسیب عمدتاً در مناطق حاشیه و گروه‌های تحت خشونت آنان پرداخته شده است. در چند پژوهش برای نخستین بار در ایران به رابطه مهمترین متغیرهای اقتصادی با توانمندسازی زنان ساکن در محلات فرودست شهری پرداخته شده است. همه عوامل اقتصادی مورد بررسی با توانمندسازی زنان دارای رابطه هستند و ارتقای عوامل اقتصادی مستقیماً به توانمندسازی زنان منجر می‌شود. این که هر چه امتیاز زنان در توانمندی شغلی بیشتر باشد در فقرزدایی اقتصادی آنها نیز تأثیر بیشتری دارد. از میان عوامل اقتصادی مؤثر بر توانمندسازی زنان، عامل برخورداری از حق مالکیت قانونی (خانه، زمین، ماشین و ...) بیشترین تأثیر را در توانمندسازی زنان دارد. درواقع، زنان از نظر مالکیت اموال و دارایی‌ها در سطح پایینی هستند و برخورداری آنها نیز به افزایش تصمیم‌گیری در حوزه فردی و خانوادگی منجر نمی‌شود. این مسئله به دلیل باورهای جنسیتی موجود در جامعه است که به ضرر زنان عمل می‌کند. همچنین نتایج تحقیقات نشان می‌دهند بین سرمایه اجتماعی جامعه زنان محلّه‌های اسکان غیررسمی که تولید و تداوم آن مسبوق به حضور ایشان در فضای جغرافیایی همسان است و توانمندسازی آنها برای ورود به بازار کار معطف و کارآفرینی مبتنی بر تعاونی مکان-مبنا رابطه معنی‌داری وجود دارد. سرمایه اجتماعی، عنصر

اساسی توانمندسازی زنان محله‌های اسکان غیررسمی در بازار کار منعطف شهری است. با توجه به سیاست‌های پولی و بانکی و اذعان دولت به حمایت از فعالیت‌های خانگی، امکان تأمین مالی و راه‌اندازی تعاونی‌های مکان-مینا وجود دارد. یکی از اقدامات مهم شهرداری برای توانمندسازی زنان آسیب‌دیده و در معرض آسیب تغییر کاربری اراضی و بافت‌های فرسوده جهت ایجاد مراکز فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی به نام شهربانو بوده است. محققانی که این مراکز را مورد بررسی قرار داده‌اند معتقدند معماری و مدیریت چنین مرکزی نشان از تغییر کلیشه‌های فرهنگی جنسیتی در جامعه جهت تغییر نگرش سلبی به نگرش ایجابی، گسترش ارتباطات اجتماعی در جهت استحکام هویت، شخصیت و تقویت توانمندیها و در نهایت ایجاد احساس خودارزشمندی بانوان خواهد داشت. بخشی از این مکان‌ها و فضاها ایجاد فرصت‌های شغلی برای بانوان می‌باشد. همچنین یافته‌های پژوهش‌های مرتبط با اشکال خشونت علیه زنان، رابطه معناداری بین میزان تحصیلات و ازدواج در سنین پایین با رفتار خشونت‌آمیز را نشان داده‌اند. یافته‌های کیفی نیز نشان‌دهنده اشکال مختلفی از اعمال خشونت علیه زنان (جر و بحث، دعوا تا خشونت فیزیکی و کتک زدن) هستند که هرچند اهمیت بستر را مورد تأیید قرار می‌دهد اما اهمیت شکل مواجهه و آگاهی زنان بر آن را نشان می‌دهد که در کاهش ابعاد آسیب‌زا، شدت و مدت خشونت اعمال شده موثر واقع خواهد شد. بنابراین مهمترین نکته در توانمندسازی زنان اقدامات چند بعدی و همه جانبه می‌باشد و لازمه آن تلاش فرد قربانی، مدیران و سرپرستان محیط کار، خانواده، رسانه‌ها، زنان شاغل و گروه‌های حمایت از زنان با هم و در کنار یکدیگر می‌باشد، تا علاوه بر به حداقل رساندن آسیب‌های آن، برای کاهش و از بین بردن آزار جنسی نه تنها در محیط کار بلکه اشکال عمومی‌تر آن در فضاهای متعدد شهری و اجتماعی اقدام نمایند.

- توسعه و شهروندی

در حوزه مطالعاتی که مسئله توانمندسازی زنان را در ارتباط با نظریات توسعه و توسعه روستایی و نیز شهروندی بررسی کرده‌اند، وزن تحلیل‌های تئوریک بیش از یافته‌های میدانی بوده است. علاوه بر این، سابقه مطالعاتی این حوزه نشان می‌دهد که پرداختن به ارتباط توانمندسازی زنان و توسعه کشور به طور عام‌تر، قدمت بیشتری نسبت به سایر حوزه‌های توانمندسازی دارد. نکته قابل توجه در این مطالعات تأکید آنها بر اهمیت تحولات نهادی، بنیادین و زمینه‌ای در بهبود شرایط زنان و سپس اثربخشی سیاست‌گذاری‌های توانمندسازی بر آن است. مطالعات دهه ۸۰ به خوبی نشان داده‌اند که تمامی جنبه‌های توانمندسازی باید در کنارهم دیده شود و لذا تلاش برای ورود زنان به فعالیت اقتصادی و اشتغال و یا مشارکت شهروندی بدون تغییر سیاست‌هایی که آنها را در سطوح مدیریتی و نهادی نیز پذیرا باشند، موثر واقع نخواهد شد. این مطالعات همچنین بر اهمیت پرداختن همه‌جانبه به کلیشه‌های زنانگی و تعدیل فرهنگ مردسالار با سرمایه‌گذاری در حوزه‌های آموزش تا رسانه پرداخته‌اند و به نظر می‌رسد می‌توان تحولاتی را در این امر میان مطالعات دهه ۸۰ تا انتهای ۹۰ شمسی شاهد بود که خود بیانگر بهبود مولفه‌های جنسیتی خصوصاً در میان خود زنان است. مفاهیمی چون توانمندسازی پایدار نه موقت، بهبود وضعیت نهادی و مدیریتی مشارکت زنان، سیاست‌های عدالت‌محور و برابری خواه، توانمندسازی عاملیت‌محور، لزوم آموزش‌های عملی و نیز هشدار در خصوص زنانه شدن فقر خصوصاً با توجه به روندهای مهاجرتی در مناطق مهاجر فرست و کم‌برخوردار جزء نقاط قوت مطالعات این حوزه بوده است که هرچند کماکان به مثابه دغدغه‌های کنونی نیز مطرح است اما، نشان می‌دهد پژوهش‌های کمی، کیفی و نیز میدانی و نظری دوشادوش یکدیگر چگونه می‌توانند چشم‌اندازی قابل اطمینان از مسیر مطلوب سیاست‌گذاری ارائه دهند.

نتیجه‌گیری

در ساده‌ترین دیدگاه، توانمندسازی فرآیندی است که طی آن افراد، گروه‌ها و جوامع از وضعیت موجود زندگی خویش آگاهی یافته و برای تغییر این شرایط به شرایط مطلوب برنامه‌ریزی مناسب، آگاهانه و سازمان یافته انجام می‌دهند. این توانمندی جنبه‌های عینی و ذهنی بسیار دارد، از آنجائیکه توانمندی زنان یک پدیده اجتماعی است و پدیده‌های اجتماعی تک علتی نیستند، توانمند شدن زنان به عوامل درونی و بیرونی متعددی بستگی دارد. از طرفی عواملی درونی چون وضعیت جسمانی، روانی، وضعیت اقتصادی خانواده بر توانمندی فرد نقش تعیین‌کننده‌ای دارد، همچنین دیگر ساختارهای موجود اجتماعی و فرهنگی در این مورد می‌تواند نقش تعیین‌کننده‌ای داشته باشد. مطالعه حاضر بر این اساس روش فراتحلیل کیفی که از اطلاعات مطالعات دیگر به مثابه داده استفاده می‌کند؛ و در واقع نوعی تحلیل ثانویه است تلاش کرده، نگاهی اجمالی و موشکافانه بر پیشینه مطالعاتی این حوزه داشته باشد. بدین ترتیب پژوهشگران قادر خواهند بود از یافته‌های چنین فراتحلیلی همچون بانکی اطلاعاتی یا منبعی مروری جهت پژوهش‌های آتی استفاده کنند.

مولفه‌های صوری و ساختاری مورد بررسی در این پژوهش عبارت بودند از: سال انتشار مطالعات، رشته تحصیلی پژوهشگران، استان مورد مطالعه، روش مورد استفاده، تکنیک تحلیل داده، ابعاد مورد مطالعه، تفکیک شهری/روستایی جامعه مورد مطالعه و نوع مطالعه در مطالعات

مورد بررسی که بصورت تفصیلی مورد بررسی قرار گرفتند. آنچه از تحلیل مقالات برمی‌آید در خط‌مشی‌های حوزه توانمندسازی زنان برنامه جامعی که در برگیرنده نیاز زنان باشد دیده نمی‌شود. به نظر می‌رسد برطرف کردن چالش‌های این حوزه و توانمندسازی زنان می‌تواند به بهبود شرایط کشور به لحاظ اجتماعی و فرهنگی کمک شایانی کند. بررسی شاخص‌های وضعیت زنان در ایران نشان می‌دهد که علی‌رغم تمام پیشرفت‌های حاصل شده خصوصاً در حوزه‌های اجتماعی، فرهنگی، سلامت و آموزش بروز این تغییرات در سطوح عینی و اجرایی و به عبارتی در مسیر توسعه کشور آنچنان که باید محسوس نبوده است. آموزش زنان و افزایش سطوح تحصیلی نتوانسته است به مشارکت اجتماعی، فرهنگی و سیاسی زنان در سطوح گسترده متناسب با سرمایه‌گذاری آموزشی آنان منجر شود. یکی از گروه‌های زنان مورد توجه در مقالات بررسی شده، زنان آسیب‌دیده یا در معرض آسیب بوده که جایگاه قابل‌ملاحظه‌ای دارند. همچنین مؤلفه‌های توانمندسازی همچون توانمندسازی اطلاعاتی و نیز زیرمجموعه‌های توانمندسازی اجتماعی-فرهنگی همچون دسترسی به منابع اجتماعی و فرهنگی و ارتباط آن با افزایش عاملیت و نقش موثر زنان در خانواده و ارتباط با دیگرانی چون همسر و فرزند از جدیدترین حوزه‌های مطالعاتی در کشور هستند. سعی شد یافته‌های توصیفی نیز در پنج حوزه مورد تحلیل قرار گیرد: الف) مطالعات سرمایه اجتماعی زنان، که این مطالعات در هر دو محیط شهری و روستایی نشان داد علی‌رغم مطرح شدن گسترده این مبحث در سال‌های اخیر در حوزه عمومی، سیاستی و رسانه‌ای کشور؛ برنامه‌ریزی، خلق فضا و فرصت برای آن به همین میزان برای زنان فراهم نبوده است. ب) تاثیر فناوری اطلاعات، ارتباطات بر توانمندی زنان بود، که نشان داد فناوری اطلاعات و ارتباطات به دلیل ماهیت ویژه خود که در آن محدودیت‌های سنی و جنسی اهمیت ندارد می‌تواند نقش ارزنده‌ای در افزایش توانمندی زنان داشته باشد. این فناوری تنها می‌تواند فرصت‌ها، منابع و کانال‌های اطلاعاتی و ارتباطی نوین را برای توانمندسازی، خودتکایی و پیشرفت در گروه‌های اجتماعی چون زنان بگشاید. همچنین در مطالعات بررسی شده، رسانه‌های نوشتاری چاپی دارای بیشترین تأثیرگذاری بر دو بعد توانمندسازی اجتماعی، یعنی آگاهی و اعتماد زنان داشته، در این بین، توجه به بعد آموزش از توانمندسازی فرهنگی در محتوای رسانه‌های نوشتاری نیز مشاهده شده است. ج) حوزه توریسم که یکی از ارزشمندترین زمینه‌ها برای سرمایه‌گذاری در جهت بهبود شرایط زنان و نیز خانواده‌های آنان خصوصاً در مناطق روستایی است؛ مطالعات انجام شده در این حوزه ضمن آنکه فراوانی قابل‌ملاحظه‌ای را در یک دهه اخیر نشان می‌دهد حاکی از نوپدید بودن آن در حوزه پژوهی است. د) زنان تحت آسیب؛ یافته‌های کیفی نیز نشان‌دهنده اشکال مختلفی از اعمال خشونت علیه زنان (جر و بحث، دعوا تا خشونت فیزیکی و کتک زدن) هستند که هرچند اهمیت بستر را مورد تأیید قرار می‌دهد اما اهمیت شکل مواجهه و آگاهی زنان بر آن را نشان می‌دهد که در کاهش ابعاد آسیب‌زا، شدت و مدت خشونت اعمال شده موثر واقع خواهد شد. ذ) توسعه و شهروندی؛ مطالعات نشان می‌دهند هرچه کشوری توسعه‌یافته‌تر باشد شرایط توانمندی برای زنان تسهیل می‌گردد، هرچند کلیشه‌های جنسیتی نیز از اهمیت ویژه برخوردارند.

منابع

۱. تبریزی کاهو، غلامرضا؛ صالحی، کیوان؛ کشاورزافشار، حسین و مدنی، یاسر (۱۴۰۰). پدیدارشناسی ادراک زنان سرپرست خانوار از خود در دو عرصه خصوصی و عمومی، دو فصلنامه پژوهش‌های جامعه‌شناسی معاصر، دوره ۱۰، شماره ۱۹.
۲. شادی طلب، ژاله؛ وهابی، معصومه؛ ورمزیار، حسن (۱۳۸۴). فقر درآمدی فقط یک جنبه از فقر زنان سرپرست خانوار، فصلنامه رفاه اجتماعی.
۳. شکوری، علی (۱۳۸۷). سیاست‌های حمایتی و توانمندسازی زنان (برنامه‌های خودکفایی کمیته امداد برای زنان سرپرست خانوار). مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، شماره ۶۱.
۴. شیانی، ملیحه و زارع، حنان (۱۳۹۸). فراتحلیل مطالعات زنان سرپرست خانوار در ایران. فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی (نامه علوم اجتماعی سابق)، دوره ۲۶، شماره ۲.
۵. صیاد بیدهندی، لیلا؛ اسکندری نوده، محمد و خانی، فضیله (۱۳۹۱). بررسی قابلیت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در توانمندسازی زنان روستایی مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان لاهیجان، دوره ۱۵ شماره ۳.
۶. فتحی و اجارگاه، کورش (۱۳۸۱). برنامه‌های درسی تربیت شهروندی: اولویتهای پنهان برای نظام آموزش و پرورش ایران. مجله پژوهشی علوم انسانی دانشگاه اصفهان، دوره ۱۴، شماره ۲.
۷. قدسیان، حسین؛ ملامحمدی؛ مجید و شاه حسینی، زهرا (۱۳۹۴). بررسی تاثیر آموزش‌های فنی و حرفه‌ای بر توانمندسازی زنان. نشریه مهارت آموزی. دوره ۳، شماره ۱۱.
۸. قلی‌پور، آرین و رحیمیان، اشرف (۱۳۸۸). رابطه عوامل اقتصادی، فرهنگی و آموزشی با زنان سرپرست خانوار. نشریه رفاه اجتماعی، دوره ۱، شماره ۴۰.

۹. قنبری، یوسف و انصاری رحیمه (۱۳۹۴). شناسایی و تدوین عوامل اجتماعی و اقتصادی موثر بر توانمندسازی زنان روستایی (مطالعه موردی: شهرستان رستم). نشریه پژوهش و برنامه ریزی روستایی، دوره ۴، شماره ۳.
۱۰. کتابی، محمود؛ یزدخواستی، بهجت و فرخی راستابی، زهرا (۱۳۸۲). توانمندسازی زنان برای مشارکت در توسعه. نشریه پژوهش زنان، شماره ۷.
۱۱. کیایی، حوری؛ پارسی، حمیدرضا و فرهنگی، علی اکبر (۱۳۹۶). تحلیل اثر رسانه‌های نوشتاری (الکترونیکی و چاپی) بر توانمندسازی زنان شاغل. نشریه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران، دوره ۶، شماره ۴.

12. Cheston, S., & Kuhn, L. (2002). Empowering women through microfinance. Draft, Opportunity International, 64, 1-64.
13. Danish Institute of International Studies», [On line] Available on: <http://www.neuchatelinitiative.net/english/FarmerEmpowermentexperienceslessonslearnedandwaysf.DOC>.
14. Pereka, A. K. (1998). The role of women in rural development in Tanzania. In Second Pan Commonwealth Veterinary Conference on Animal Health and Production in Rural Areas, The Essential Role of Women at all Levels (Vol. 1, pp. 115-121).
15. Malhotra, A., Schuler, S.R. and Boender, C. (2002) Measuring Women's Empowerment as a Variable in International Development. The World Bank, Washington DC.
16. Terry, G., (2009), No climate justice without gender justice: an overview of the issues, Gender and Development, 17 (1).
17. Emdal, E. (2016). The way out of gendered poverty? Economic empowerment of young ugandan mothers through NGO support (Doctoral dissertation).
18. Malinga, B. (2016). Women's empowerment and gender mainstreaming in post-apartheid South Africa: an analysis of governmental .policy frameworks and practices (Doctoral dissertation).
19. Guérin, I., Gilardone, M., & Palier, J. (2014). The weight of institutions on women's capabilities: how far can microfinance help? (No. halshs-01171758).
20. Trommlerová, S, Klasen, S, Lessmann, O. (2014) . Determinants of Empowerment in a Capability Based Poverty Approach: Evidence from The Gambia.
21. Mayauxo, L.(2005). Gender Equality, Equality & Wommen Empowerment , Principles, Definitions & Farmework in Microfinance Handbook, CERML, Brussels.
22. Rocha, E. (1997). A Ladder of Empowerment. Journal of Planning Education and Research. Vol. 17.